

De populier is, zijn naam suggereert het al, lange tijd een populaire boom geweest. De afgelopen tien jaar is daar echter een abrupt einde aan gekomen. In het verleden werden jaarlijks zo'n 800.000 populieren aangeplant, maar tegenwoordig zijn dat er nog maar 50.000. De populier verdwijnt daarvoor in hoog tempo uit het Nederlandse landschap. Aanleiding is haar slechte imago: een 'saaie houten paal'. Is dat terecht, of kan het beter?

NEDERland popu ierenland

POPULIER POPULAIR

'Arbor populi': boom van het volk!

De Populier (*Populus spec.*) staat al lange tijd bekend als een goede boom voor houtproductie. Daaraan had hij in het verleden dan ook zijn populariteit te danken. Zeker onder de boerenbevolking: men plantte de boom graag als een appeltje voor de dorst. Daar komt ook het rijmpje 'Plant populieren, zij sparen en sieren' vandaan. Vaak werd de populier geplant bij de geboorte van een zoon of dochter. Tegen de tijd dat er getrouwd ging worden, kon de bruiloft betaald worden uit de opbrengsten van het populierenhout. Dit zou vandaag de dag niet meer lukken, want zoveel brengt het hout tegenwoordig niet meer op! Maar juist door die toentertijd zo gewaardeerde productie-eigenschappen kon de populier lange tijd met recht een volksboom genoemd worden.

WWW.POPULIERENLAND.COM

Begin 2002 is onder de naam 'Actie populierenland' een driejarig project opgestart om meer aandacht te krijgen voor het grote landschappelijke en cultuurhistorische belang van de populier in grote delen van Vlaanderen en Nederland. De initiatiefnemers willen de oude vakkennis over de populier, die dreigt te verdwijnen, weer beschikbaar maken en aanvullen met de nieuwste inzichten op het gebied van natuur en landschap. De spil van Actie populierenland is de internetsite www.populierenland.com, het informatiepunt over de populier, met praktische gegevens, actuele zaken en achtergronden. Het project krijgt eveneens aandacht door middel van artikelen in vakbladen, excursies, fietsroutes, voorlichtingsbijeenkomsten, folders en een prijsvraag.

Karakteristiek in het landschap

Mede door zijn populariteit onder de platelandsbevolking werd de populier karakteristiek voor veel gebieden in Nederland. De streek tussen 's-Hertogenbosch en Eindhoven bijvoorbeeld, staat bekend om het coulisselandschap dat gevormd wordt door de vele populierenbossen en rijbepantingen langs wegen en velden. Ook de Achterhoek is een echt populierenland: hier zien we de populier vooral in lanen, langs perceelgrenzen en rond boerderijen. Zeeuws-Vlaanderen staat bekend om zijn prachtige populierendijken en de IJsselmeerpolders om de uitgestrekte populierenbossen. Van oudsher vormen veel van deze landschappen een bron van inspiratie voor dichters en schilders, en – meer recentelijk – voor landschapsfotografen. Let er maar eens op hoe vaak de populier figureert in opnamen van bekende fotografen!

De één vindt de populier mooi, de ander niet. Over smaak valt nu eenmaal niet te twisten. Maar mooi of niet, populieren maken onlosmakelijk deel uit van het Nederlandse cultuurlandschap.

Inheems en/of ingeburgerd

Enkele populierensoorten, namelijk de Zwarte populier (*Populus nigra*) en de Ratelpopulier of Esp (*P. tremula*) zijn van oorsprong inheems: typisch bomen van het Nederlandse rivierengebied en de beekdalen. Maar door veredeling is vaak buitenlands 'bloed' ingebracht, en daarvoor staat de populier nu bekend als een exoot. Ingeburgerd zijn de oorspronkelijk uit Zuid- en Midden-Europa afkomstige Witte abeel (*P. alba*) en de Grauwe abeel

(*P. x canescens*), die de bastaard is van de Ratelpopulier met de Witte abeel. Ook sommige variëteiten van de Canadapopulier (*P. x canadensis*), voortgekomen uit het geslaagde huwelijk tussen de inheemse Zwarte populier en de Amerikaanse populier (*P. deltoides*), komen al zo lang in Nederland voor dat ze als ingeburgerd zijn te beschouwen. De cultuurvariëteit 'Sertina' is al rond 1750 in Nederland geïntroduceerd; de variëteit 'Marilandica' is van vóór 1800 bekend.

Slecht imago

De afgelopen decennia is de waardering voor de populier sterk afgenomen. Tegenwoordig wordt de aanplant van populieren door veel mensen beschouwd als onnatuurlijk, gekunsteld. Deze opvatting is vooral te herleiden tot twee belangrijke kenmerken van de populier: zijn hoge groeisnelheid en zijn bruikbare hout. Want juist met het oog op de houtproductie werden populieren meestal op monotone wijze aangeplant. Dat levert saaie boomakkers op, waarin de bomen vrijwel altijd keurig in het gelid staan. En dan lijken die bomen ook nog eens allemaal op elkaar omdat populieren niet vermeerderd worden uit zaad, maar door te stekken. Dergelijke klonen van één en dezelfde ouder hebben dezelfde groei-eigenschappen en zien er ook na verloop van tijd nog bijna identiek uit. Daar komt bij dat via

Foto boven: Een populierenbos in de Ooijpolder, bij de Oude Waal. FOTO: TINY ARTS.
Foto onder: Populierenaanplant langs de A15. FOTO: STICHTING BOS EN HOUT.

selectie en veredeling lange tijd gestreefd is naar de ideale productieboom, waardoor uiteindelijk de bekende hoge, rechte en stijve bomen ontstonden uit het beroemde gedicht van H. Marsman: *“Denkend aan Holland zie ik brede rivieren traag door oneindig laagland gaan, rijen ondenkbaar ijle populieren als hoge pluimen aan den einder staan”*. Toch kent het geslacht populier een breed scala aan verschijningsvormen. Bijvoorbeeld de ‘Marilandica’ met zijn gekromde rug, of de ‘Serotina’ die bekend staat om zijn losse, verwaaiide gestalte. De Zwarte populier groeit breed uit en als oude boom is hij een markant element in het landschap. De Grauwe abeel doet zijn naam eer aan: hard, ruig en sober toont hij, met zijn door de wind vervormde kroon.

POPULIER EN BIODIVERSITEIT

Wat vroeger gold als een sterk punt van de populier, snelle productie, is tegenwoordig nauwelijks meer van belang. Houtproductie is ‘uit de mode’, terwijl natuur nu veel meer in de aandacht staat. En op dat vlak scoort de populier in de algemene opinie niet goed. Toch is dat niet helemaal terecht. Er is weliswaar weinig wetenschappelijk onderzoek verricht naar de relatie populier <-> biodiversiteit, maar uit de beschikbare informatie blijkt dat de populier op dit vlak toch óók wel iets te bieden heeft.

Insecten

Uit vrijwel alle onderzoeken komt naar voren dat de populier een belangrijke gastheer is voor veel soorten insecten. Met name voor veel vlinders, nachtvlinders en kevers vormen populieren een belangrijke voedselbron. In Schleeswijk-Holstein is een inventarisatie uitgevoerd naar soortspecifieke insecten op allerlei bomen. Daarbij werden voor de populier 88 soorten geteld. Hiermee kwam de populier op de zevende plaats. In het Verenigd Koninkrijk werden 97 soorten gevonden die gebonden zijn aan de populier en in Zweden zelfs 114. Dat is gunstig voor de biodiversiteit, want insecten vormen op hun beurt weer voedsel voor veel vogels en andere diersoorten.

Vogels

Er zijn in Nederland geen vogels die uitsluitend in populierenbossen voorkomen. Er zijn echter wel soorten die er een zekere voorkeur voor hebben, bijvoorbeeld de Wielewaal en de Houtsnip. In totaal broeden er ongeveer vijftig soorten vogels in populieren. De vogelsoortensamenstelling van een populierenbos is sterk afhan-

kelijk van de ontwikkelingsfase van het bos. Na aanplant vestigen zich eerst soorten als Fitit, Grasmus, Fazant, Rietgors en Kneu. Later worden deze min of meer verdrongen door onder andere Houtduif, Vink, Grauwe vliegenvanger, Heggenmus, Winterkoning, Roodborst en Houtsnip. Zieke en dode populieren herbergen veel Spreeuwen, Holenduiven, Grote en Kleine bonte spechten, Matkopmezen en af en toe een Boomkruiper.

Een bos met alleen maar populieren is voor de meeste vogelsoorten niet aantrekkelijk om in te broeden. Maar met een gevarieerde ondergroei van struiken en kruiden is er wel een grote soortenrijkdom mogelijk, en ook hoge dichtheden. Er zijn percelen populierenbos bekend die zo'n weelderige ondergroei hebben, dat er per hectare wel een paartje Nachtegalen voorkomt. Oude populierenbossen zijn in het algemeen ornithologisch van meer betekenis dan jonge bossen. Veertig jaar oude populierenbossen met een goed ontwikkelde struiklaag kennen een avifauna die vergelijkbaar is met die van een natuurlijk eikenbos.

Flora

In de kruidlaag van nieuwe populierenbossen op voormalige landbouwgronden komen Grote Brandnetel (*Urtica dioica*) en andere stikstof- en fosforminnende kruiden erg snel tot dominantie. Vaak wordt aangenomen dat de populier hiervoor verantwoordelijk is. De overheersing van brandnetels is echter grotendeels het gevolg van de hoge voedselrijkdom van de bodem van deze groeiplaatsen, en maar voor een klein deel terug te voeren op de

verrijkende werking van het bladstrooisel van de populier. Wel houdt deze ruigtevegetatie onder populieren langer stand dan onder andere bomen, als gevolg van de transparante kroon van de populier. Bij de meeste andere boomsoorten verdwijnt de gehele kruidlaag na verloop van tijd door gebrek aan licht. Typische bosplanten worden niet vaak aangetroffen in populierenbossen. Dit is niet zozeer het gevolg van de aanwezigheid van populier, maar van de geringe ouderdom van deze bossen. Populierenbossen zijn vaak aangelegd op voormalig akkerland, waarin geen kiemkrachtig zaadmateriaal van bosplanten meer aanwezig was. De typische bosplanten moeten zich dus opnieuw vestigen en daar is veel tijd voor nodig, gezien het beperkte kolonisatievermogen van deze soorten.

In populierenbossen die langer dan een eeuw beplant zijn geweest komen wel kenmerkende bosplanten voor, zoals Boszegge (*Carex sylvatica*), Eenbes (*Paris quadrifolia*), Wilde kardinaalsmuts (*Euonymus europaeus*), Gewoon speenkruid (*Ranunculus ficaria* subsp. *bulbilifer*) en Bosanemoon (*Anemone nemorosa*). Als ze er maar de tijd voor krijgen, kunnen ook populierenbossen zich ontwikkelen tot een ecosysteem met een hoge botanische waarde!

Dit proces kan versneld wor-

den door verarming van de landbouwgronden, maar dat is een langdurig en kostbaar proces. Door het aanplanten van struiken die weinig licht doorlaten, zoals Hazelaar (*Corylus avellana*), kan de ondergroei van Grote Brandnetel en andere ruigtekruiden wel aanzienlijk beperkt worden.

DE POPULIER ALS PLANTAGEBOOM

Saaie boomakkers? Belevingswaarde vergroten!

De belevingswaarde van populierenproductiebossen is niet groot. Toch is er, om verschillende redenen, wel wat voor te zeggen om deze hoogproductieve houtfabriekjes als een vorm van landbouw een kans te geven. Duurzaam gebruik van grondstoffen kan bijvoorbeeld een reden zijn (zie kader links). Vanzelfsprekend moet zo'n bos wel in het landschap passen.

De keuze voor 'productiebos' wil echter geenszins zeggen dat we niet óók moeten proberen om de natuur- en belevingswaarde van dergelijke 'populierenakkers' te verbeteren. Met vrij eenvoudige maatregelen kan namelijk al veel gewonnen wor-

den, zowel voor de natuur zelf als voor de beleving daarvan.

De gebruikelijke rechtlijnige en homogene wijze van aanplant, waardoor deze bossen als zeer eentonig ervaren worden, is niet perse nodig. Het kan ook anders: niet in rijen planten, de groepsgrootte en plantafstand variëren, of verscheidene rassen populieren groepsgewijs mengen. Voor nog meer variatie kunnen daartussen andere boomsoorten worden aangeplant, bijvoorbeeld groepjes Es (*Fraxinus excelsior*), Gewone esdoorn (*Acer platanoides*) of Haagbeuk (*Carpinus betulus*).

Ook extra aandacht voor de struiklaag kan een positief effect hebben op de belevingswaarde. Onder de lichtdoorlatende kronen van de populieren kunnen zich vele struiksoorten ontwikkelen, niet alleen de al eerder genoemde Hazelaar, maar ook Spaanse aak (*Acer campestre*), Wilde liguster (*Ligustrum vulgare*), Rode kornoelje (*Cornus sanguinea*) en Vogelkers (*Prunus padus*). Aanplant van kleine groepen struiken brengt meer structuur in het bos. Die struiken leveren nauwelijks hinder op bij toekomstige werkzaamheden, maar bieden wel vestigingsmogelijkheden aan allerlei plant- en diersoorten.

De populier is de klompenboom bij uitstek, FOTO: STICHTING BOS EN HOUT

WAAROM HOUTPRODUCTIE?

Nederland is mondiaal gezien een grootverbruiker van hout: bijna zestien miljoen kubieke meter rondhout per jaar. Hiervan komt slechts zes procent uit onze eigen bossen. Maar het lijkt er op dat we niet met minder hout toe kunnen of willen. Houtgebruik wordt door de overheid zelfs gestimuleerd, met het oog op het vernieuwbare, milieuvriendelijke karakter ervan. In de jaren negentig zijn bovendien succesvolle bosbeheermethoden ontwikkeld, waaronder geïntegreerd bosbeheer, die er voor zorgen dat houtproductie, natuur en recreatie prima met elkaar samen gaan. Helaas is bij geïmporteerd hout echter lang niet altijd zeker dat het uit duurzaam beheerde bossen komt, en dat betekent dat we ook in Nederland nog steeds illegaal gekapt hout gebruiken of hout uit roofofbouw. Als we er voor kiezen om (een deel van) de houtproductie in Nederlandse bossen te laten plaats vinden, dan weten we tenminste zeker dat dát hout uit duurzaam beheerde bossen komt.

DE POPULIER ALS BOSBOOM

Snel een 'bosbeeld'

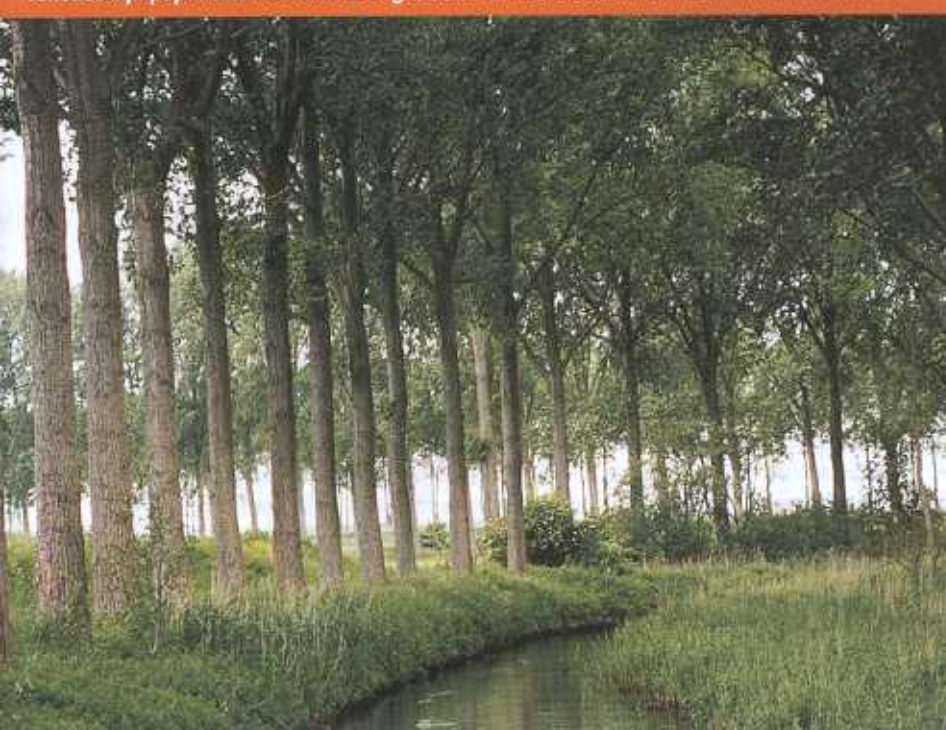
Populieren zijn echter voor méér geschikt dan alleen voor houtproductie. Ze kunnen ook een belangrijke functie vervullen in gemengde, multifunctionele bossen op voedselrijke, natte gronden, juist door hun snelle groei. Hierdoor kan de populier, als geen andere soort, in relatief korte tijd uitgroeien tot een monumentale boom. Die eigenschap kan uitstekend worden gebruikt om snel een 'bosbeeld' te creëren in een nieuw bos. Het gezegde 'Boompje groot, plantertje dood' gaat niet op voor de

De 'Marilandica' is te herkennen aan zijn gekromde rug. FOTO: STICHTING BOS EN HOUT

Vanouds zijn populieren vertrouwde begeleiders van onze beken. FOTO: STICHTING BOS EN HOUT

populier. Waar het bij een eikenaanplant enkele decennia duurt voor je het idee hebt 'in een bos te lopen', zorgt de populier al binnen een jaar of tien voor een boskarakter, mét de daarbij behorende planten en dieren. Met name in de Flevopolders zijn hier zeer positieve ervaringen mee opgedaan.

Gevarieerde bosstructuur

Door zijn transparante kroon kan de populier ook een belangrijke bijdrage leveren aan de variatie tussen donker en licht in het bos. Anders dan de meeste andere bomen laat hij wel voldoende licht door voor een weelderige ondergroei. Daardoor ontstaat een bos met een gevarieerde structuur, en dat biedt levenskansen aan veel verschillende dieren en planten. Er zijn mogelijkheden om te schuilen, voedsel te zoeken en te nestelen. Variatie is ook gunstig voor de natuurbeleving van mensen. Bosbezoekers willen graag afwisselende, verrassende bossen, die natuurlijk aandoen.

Een gevarieerde structuur in het bos is niet meteen na de aanleg aanwezig. Die ontstaat pas in de loop der jaren. Bij de aanplant kan hiervoor echter wel de basis worden gelegd. Door boomsoorten met verschillende groeisnelheden, al dan niet groepsgewijs, te mengen, kan in korte tijd variatie in boomhoogte en -dikte worden bereikt. Zo kan bijvoorbeeld op een rijke grond een groep essen en esdoorns of eiken worden afgewisseld met een groep populieren. Later kunnen de populieren desgewenst als eerste geoogst worden, maar men kan ze ook laten staan of liggen. Als aftakelende en dode bomen dragen ze dan weer op een andere manier bij aan de variatie in het bos.

Actie populierenland

Uit bovenstaande moge duidelijk zijn dat de manier waarop de populier tot voor kort gebruikt werd, niet meer van deze tijd is: er moet meer aandacht komen voor de natuur- en belevingswaarde. De populier heeft op dit vlak veel te bieden, maar dan moeten we wel creatiever met hem omgaan. Als beheerders van populierenbossen rekening houden met de boven geschetste mogelijkheden, dan zal niet alleen de populier maar ook de omringende natuur daar wel bij varen. En dan kunnen we in de toekomst nog meer genieten van die prachtige stukjes populierenland.

Patrick Jansen is werkzaam bij de Stichting Bos en Hout. Hij is een van de drijvende krachten achter 'Actie populierenland'.